

„ДОБРОМИР ХРИЗ, КОЙТО ВЛАДЕЕШЕ ПРОСЕК И СТРУМИЦА“

Тома Томов

Всеки, който по един или друг повод се е докосвал до историята на Струмската област през 90^{те} г. на XII в. е откривал, че тя е тясно свързана сличността и действията на Добромир Хриз. Твърдението, срещащо се в постарите исторически трудове, че Хриз и севастократор Стрез, другият владетел на Просек, са една и съща личност, е отдавна аргументирано отхвърлено в научната литература и повторното разглеждане на този проблем тук е съвсем излишно¹.

Всичко, което знаем за Добромир Хриз, дължим на перото на Никита Хониат. За първи път той споменава за Хриз, когато говори за събитията от началото на 1198 г. и дава някои кратки сведения за ранната му дейност. В своята „История“ Хониат го назовава само Хриз (Хρύσος)², докато в надслага на една своя реч от март или април 1202 г., посветена на Алексий III,

1 Пръв срещу подобна идентификация се обявява К. Николаевич. Српски Комники. - Гласник, XII, 1860, с. 432 бел. 3. През 1909 Н. Радойчич публикува специална статия (О некима господарима града Просека на Вардару. Летопис Матице српска, LXXXV (259), 1909, 1-19; 32-40), в която окончателно разрешава проблема, подчертавайки необосноваността на подобна идентификация. Към тези двама автори се присъединява и П. Мутафчиев. Владетелите на Просек. – В: Сборник на БАН, 1, 1913, 51-54.

2 *Nicetae Choniatae Historia*, ed. J. A. van Dieten, Berolini et Novi Eboraci, 1975, p. 487. 61 (нататък *Choniates, Historia*).

Владенията на Добр

— — — Владение на Добромир Хриз, 1198 -1202 г.

същия автор го нарича и с двете имена „Добромир Хриз“ (*Δοβρομίρος Χρύσος*).³ Според византийския историк, Хриз бил „... влах по произход и дребен на ръст“.⁴ Като се изхожда от значението на етнонима, използван от Хониат, в научната литература по принцип се приема, че неговият произход трябва да се търси сред българското население, живеещо в земите на север от Стара планина до р. Дунав, т.е. днешна Северна България⁵.

³ Nicetae Choniates Orationes et epistulae. Rec. J. A. Van Dieten, Berolini et Novi Eboraci, 1972, № IA, p. 106. 14. Подробно за самата реч вж. F. Grabler. Kaisertaten und Menschenschicksale im Spiegel der Schonen Rede. (Byzantinische Geschichtsschreiber, Bd. XI), Graz, 1966, p. 15; Dieten, Erlauterung, 129-136. Срв. също J.-Cl. Cheynet. Pouvoir et contestation à Byzance (963-1210). Paris, 1990, № 186. За името на Хриз вж. Н. Радојчић. О некима господарима града Просека на Вардару. Летопис Матице српска, LXXXV (259), 1909, с. 7 сл.; Мутафчиев. Владетелите, 6-8; В. Н. Златарски. История на българската държава през средните векове. Т. III, С., 1940 (преизд. 1994), с. 220 сл., бел. 4.

⁴ Choniates, Historia, p. 487. 61 “*Ην δ' ὁ Χρύσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος*”.

⁵ В началото названието „власи, влах“ не посочва никаква етническа принадлежност. Никита Хониат, който очевидно е познавал добре българските земи и самите българи, използува като обозначение за българите от източн Хемус псевдокласическото име „мизи“, добавяйки, че ги наричали също и „власи“, поради основното им занимание – отглеждането на добитък: Choniates, Historia, p. 368. 51, “*τοὺς*

Рупелски проход

Сап

За съжаление, иначе добре информираният Хониат ни е оставил една доста смътна картина за началото на политическата дейност на Хриз преди 1198 г., която ни изправя предзначителни трудности. Самовъображението би могло да запълни оскъдността на информацията, но то от своя страна е причина за появата на разнородни, често противоречиви предположения. Много често в литературата се посочва, че ранната дейност на Хриз започва още от 1186 г., т.е. началото на въстанието на Асеновци.⁶ На времето още В. Г. Васильевский обръща

катà τὸν Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νῦν δὲ βλάχοι κικλήσκονται ...". Срв. също Ив. Дуйчев. Македония в българската история. С., 1941, с. 17, 19; Ив. Дуйчев. Въстанието в 1185 г. и неговата хронология. – ИИБИ, VI, 1955, с. 45; Мутафчиев. Владетелите, с. 17 според когото с етноним „влах“ Хониат обикновено обозначава населението от Северна България (Мизия), в противен случай, казва той, Хриз би следвало да бъде наречен „българин“ т.е. произходът му да се търси сред обитателите на южните и югоизточни български земи, от които през XI-XII в., била сформирана византийската тема България. Сходно, но с малко по друг смислов нюанс е становището на П. Коледаров (Името Македония в историческата география. С., 1985, с. 50, 76; Народният дележ на „Горна“ и „Долна“ земя и съващането у българите за единната цялост на своята родина. – МПр, 14, 1991, № 1, с. 90), който под „мизи“ разбира обитателите на Горна земя (= някогашните провинции Горна и Долна Мизия, т.е. тема Паристрион), а под „българи“ – тези в Долната земя, съставляваща катепанство България. Към мнението на П. Мутафчиев се придържат В. Н. Златарски (История, III, с. 120), който определя Хриз като „българин от северна България“, П. Павлов (Добромир Хриз. – В: Кой кой е в средновековна България. С., 1994, с. 93) и Хр. Димитров (Македония, с. 93). Срещу подобно „крайно произволно заключение“ се противопоставя Р. Радић. Областни господари у Византии крајем XII и у првим деценијама XIII века. – ЗРВИ, XXIV-XXV, 1986, с. 194; Г. Г. Литаврин. България и Византия в XI-XII вв. С., 1987, с. 354, бел. 9.

6 Начало на подобно становище поставя Ф. Успенский (Образование, с. 179), който вярвал, че Хриз е виден сподвижник

внимание на факта, че търсенето на Хризовата кариера преди 1195 г. (похода на Асен I в Средна и Долна Струма) е доста тъмно.⁷ Макар и въз основа на наличните сведения да не може да се определи точно нейното начало, за най-приемлива според нас трябва да се приеме хронологията, според която първите белези на политическа активност на Хриз се търсят в 1195 г.

на Асеновци и го идентифицира с „*jupanus vel satrapa Bulgariae*“ на Ансберт. До сходни предположения достигат Й. Иванов (Северна Македония. Исторически издирвания. С., 1906, с. 210) и П. Мутафчиев (Владетелите, 16-17). Според последния, Хриз още от началото на въстанието подкрепял Петър и Асен и като „водител на дружина ... и техен агент“ действувал в Северна Македония, а по-късно поради действията на Исаак II Ангел връзката му с центъра на въстанието било отрязана и той бил принуден „да мине на страната на ромеите“. На друго място Мутафчиев (История на българския народ. С., 1992, 279) дори казва, че още през 1186 г. Асеновци изпратили Добромир Хриз с 500 души в Македония за да „изтръгне от византийците Струмската област“. Ранната хронология на двамата автори се основава на погрешната идентификация на Добромир Хриз с Ансбертовия „*jupanus vel satrapa Bulgariae*“. Необходимо е да припомним, че подобен възглед е опроверган убедително от В. Н. Златарски (Ансбертовият „сатрап или жупан на България“ не е бил Добромир Хриз. - ГСУ, ИФФ, 29, 1933, № 6, 1-20; Срв. също Златарски. История, III, с. 18). В по-ново време предположението на Ф. Успенский е реабилитирано от Т. Томоски (Историја на македонскиот народ. Књ. I. Од предисториското време до крајот на XVIII век. Скопје, 1969, с. 180; Същият. Средновековни градови во Македонија мигу реките Вардар, Брегалница и Лаковица, Годишен зборник, 4 (30), Скопје 1978, 272-274). Сходни предположения се откриват у Историја народа Југославије. Т. I. Београд, 1953, I, с. 342, J. Hoffmann, Rudimente der Territorialstaaten im byzantinischen Reich (1071-1210), Miscellanea Byzantina Monacensis 17. Мюнхен, 1974, 47, 90 и Г. Цанкова-Петкова. България при Асеневци. С., 1978, с. 43.

7 В. Г. Васильевский. Критические заметки: Образование второго болгарского царства Ф. Успенского, Одесса 1879. – ЖМНП, 204, 1879 (отпечатък), 61.

или малко след нея⁸. От осъдните сведения, с които разполагаме, можем да предположим, че Добромир Хриз бил един от важните сподвижници на Асеновци, който след големия поход на Асен в долината на Струма бил назначен за комендант в крепостта Струмица (намираща се в югозападния край на Струмиската котловина) и разполагал с гарнизон от 500 души⁹.

Възползвайки се от обстоятелството, че управлявал една област, разположена достатъчно далеч от

8 История на България, III, с. 131.

9 Мутафчиев. Владетелите, с. 17 определя Хриз като сподвижник на Асеновци и тяхен воевода; В. Н. Златарски (История, III, 122-123) допълвайки текста на Никита Хониат с вариант на неговия ръкопис (B: Monacensis graecus, № 450 от XIV в. За този ръкопис вж. Dieten. Einlentung, р. XXXIII-XXXIV) смята, че Хриз бил назначен за комендант на Струмица от Асен I и останал верен на търновския цар до убийството му от Иванко през 1196 г., а след това станал самостоятелен, но възкачването на Калоян на престола през 1197 г. го накарало да признае върховенството на императора. Срв. още Ив. Божилов и В. Гюзелев. История на средновековна България VII – XIV век. Т. I. С., 1999, с. 442 (Ив. Божилов); Хр. Димитров. История на Македония през средновековието. С., 2001, с. 94; Радић. Областни господари, с. 196. За крепостта на Струмица, която още не е изследвана достатъчно вж. Иванов. Северна Македония, 210-211; Тъпкова-Заимова. Крепости и укрепени градове, с. 52; Н. Овчаров. История и археология на Вардарска Македония през XIV в. С., 1996, 98-100.

Скопие

План на крепостта Просек

Търново, Добромир Хриз се стремял към самостоятелност в една или друга форма. Убийството на Асен I и настъпилите смутове в столицата му предоставили благоприятен случай да скъса с Търново и да се обяви за независим владетел на Струмица и нейната област. По думите на В. Н. Златарски крепостта Струмица била важен стратегически пункт и възел на пътищата за Солун на юг, за Овче поле – Скопие на север и на изток по долините на реките Струмица и Струма за Южна Тракия¹⁰. След като „вдигнал оръжие“ срещу Асеновци и отхвърлил праяката им зависимост, за да укрепи позициите си, Хриз станал съюзник на ромеите¹¹. Този съюз обаче не бил искрен, защото той започнал да извършва набези и да опустошава районите около Сяр и бреговете на р. Струма. Нещо повече, отново започнал да подкрепя действията на своите сънародници, поради което бил хванат и затворен от ромеите¹². Освобождаването му очевидно съвпадало със събитията, разиграли се в Търново след смъртта на Петър¹³, и е свързано с политиката на Алексий III Ангел да създава управлявани от противници на Асеновци „буферни зони“ по границата с България.¹⁴

След като дал клетва за вярност пред императора,

10 Златарски. История, I, 2, с. 732.

11 *Choniates. Historia*, p. 487. 63-64: „... αὐτῶν ἀράμενος ὅπλα μεθ' ὃν εἶχε πεντακοσίων ὄμογενῶν, καὶ Ῥωμαίων γεγονὼς ἐνσπουδος“.

12 *Choniates*. Пак там. В. Н. Златарски (История, III, с. 124) счита, че причината за затварянето на Хриз са преговорите му с Калоян.

13 За К. Иречек История на българите. Под ред. П. Петров. С., 1999, с. 242, Златарски. История, III, с. 123 и Мутафчиев. Владетелите, с. 25 причина за освобождаването на Хриз и изпращането му в Струмица са ромейските опити да защитят пограничните области. Към тяхното становище се присъединява и Радић. Областни господари, с. 196. Павлов. Добромир Хриз, с. 93.

14 Павлов. пак там.

Хриз отново бил изпратен за управител на Струмица. Но този „лесно променлив хамелеон“¹⁵ не оправдал възлаганите на него от императора надежди и отново показал, че ня мал желание да се подчинява на силна централна власт. За да постигне самостоятелност спрямо българската и ромейската власт, Хриз прибягнал към лавиране между двете съперничещи си сили, което е най-характерния белег за неговата кариера. В зависимост от обстоятелствата, умело се присъединявал към онзи, който доминирал в момента. Към 1198 г. струмишкият управител се окказал въвлечен в политическата орбита на новият български владетел Калоян (1197-1207), който признал на властолюбивия си съюзник правото на самостоятелност, отлагайки присъединяването на земите му към българските предели за по-добри времена¹⁶. В стремежа си да разшири своята територия и възползвайки се от нестабилността в империята, Хриз започнал да „... причинява злини на съседните ромеи“¹⁷. През пролетта на 1197 г. Алексий III Ангел цели два месеца се готвел в Кипсела за поход срещу него, но най-накрая поради присъщата му „леност“ и семейни

15 *Choniates. Orationes*, № IA, p. 108. 14: „... ἀλλοπρόσαλλος καὶ χαμαιλέων“.

16 Мутафчиев. История, с. 281: „... в съгласие с Калоян подновил неприятелствата си и Добромир Хриз“. Д. Ангелов (Македония през средновековието. – В: Македония. История и политическа съдба. Т. I. От Античността до 1912 г. Под ред. П. Петров, Ст. Загора, 1994, с. 88), смята, че Калоян използвал методите на византийската дипломация за да привлече на своя страна „противникощи пълководци“. Димитров. Македония, с. 95; Божилов. Асеневци, I, № 3, с. 45; История, I, с. 442 (Ив. Божилов).

17 *Choniates. Historia*, 487. 69: „... τοῖς ἐκ γειτόνων Ῥωμαίοις κάκεινος κακὸν ἀδυσώπητον“.

проблеми се отказал и се завърнал в столицата¹⁸. Изненадващото решение на императора да прекрати похода, дало възможност на Хриз да разшири владенията си като на изток чак до областта на Сяр, а на запад до р. Вардар и преместил резиденцията си от Струмица в непристигнатата крепост Просек (дн. Градец), разположена върху скала на левия бряг на р. Вардар над клисурата Демир капия¹⁹. Крепостта преграждала важната вардаро-

18 Радић. Областни господари, 197-198, 199, бел. 20.

19 *Choniates. Historia*, p. 502. 12-13: "... καὶ φρούριόν τι ἀπολαβὼν λεγόμενον Πρόσακον ἐξ τυραννεῖον ἔαυτῷ κατεσκεύασε, κρατύνας παντοίως τὸ ἔρυμα"; *Choniates. Orationes*, № IA, p. 106; *Theodoros Scutariota Σύνοψις χρονική*, ed. C. N. Sathas. Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, VII, Venetia-Paris, 1894, p. 422; *Ioannis Cantacuzeni ex-imperatoris historiarum libri IV*. Ed. L. Schopen, I-III. Bonnae, 1828, 1831, 1832, II, p. 257. 17-18: „ὁ δὲ Πρόσοικος οὗτος φρούριόν ἔστι καρτερώτατον ἐπὶ λόφου ἰδρυμένόν”. В. Н. Златарски (История, III, с. 125) смята, че главната причина провалянето на кампанията е отмътането на Иванко и порадитовата предлага годината 1198. Неговата хронология е възприета от История на народа Югославије. Т. I. Београд, 1953, с. 343; Византийски извори за историју на народа Югославије. Т. IV. Београд, 1971, 158 бел. 175, 234; История на България, III. Второ българско царство. С., 1982, с. 132. Подобно твърдение е неприемливо, тъй като „измяната” на Иванко е станала през 1199 г. От друга страна Ч. Бранд (Byzantium Confronts the West. Cambridge, Mass., 1968, 126-127) датира похода през лятото на 1196 г. Според П. Мутафчиев (Владетелите, с. 27) походът е станал през есента на 1197 г., а причина за неуспеха му е наближаващата зима и разрешаването на някои дворцови интриги. Към това мнение се придължва и Р. Радич (Областни господари, с. 198). За крепостта Просек вж. Т. Томоски. Исправки и дополненија на некои карти от средновековната историја на Македонија. – ГЗФФУС, VII, 1954, № 9, с. 114, бел. 6; Бл. Алексова. Просек-Демир Капија. Словенска некропола у Македонији. Скопље-Београд, 1966; Т. Томоски. Средневековни градови во Македонија меџу реките Вардар, Брегалница и Лакавица. – Годишен зборник, IV (30), 1978, 270-277; V. Kravari. Villes et villages de Macédoine occidentale. Paris, 1989, p. 149; Н. Овчаров. История и археология на Вардарска Македония през XIV в. С., 1996, 79-85. Вероятно името идва от

моравска пътна артерия Солун-Скопие-Ниш, която на това място минавала през голяма природна преграда, създадена от Демиркапийската клисура²⁰. Освен това през Просек, имало и друг важен път, който започвал от Родосто, вървял през Родопите, пресичал долните течения на реките Места, Струма и Вардар и достигал до Скопие. Интересна аналогия за този стратегически пункт прави Йоан Навпактски в едно писмо до Теодор Ласкарис, оприличавайки крепостта на щит, по-здрав и от Аяксовия²¹. Според Никита Хониат Просек бил изоставен от византийците поради страх от българите, след което Хриз го овладял и укрепил²². Територията, намираща се в ръцете на Добромир Хриз, се простиравала на запад и на юг до границата на Прилепската тема, на север – до границата на Скопската тема, а на изток и югоизток – до провинциите Струмица и Малешево с Мородвижд²³. Не е ясно как Хриз е организирал властта в своите земи – дали е премахнал „ромейските“ закони

Οπύροκό, което означава „проходимо място в планина“. За това вж. у M. Vasmer. Die Slaven in Griechenland. – Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse, IV, 12, Leipzig, 1941, S. 200; Л. Тасева. Българската топонимия в гръцки и сръбски средновековни документи. С., 1998, с. 113.

20 Историја на македонскиот народ, I, (Т. Томоски), с. 181; Н. Овчаров. Цит. съч., с. 30.

21 Epirotica, с. 244. 21.

22 Choniates. Historia, р. 502. 14-15. Причината за изоставянето на града от ромеите Т. Томоски (Историја на македонскиот народ, I, с. 180) вижда във верноподаничеството на местното население, а Р. Радич (Областни господари, с. 199, бел. 18) в многобройните и чести български нападения. Според Н. Овчаров. Цит. съч., 80-81, не е ясно, кога ромеите изоставят крепостта, но предполага, че това е станало още в ранновизантийско време.

23 Вж. Фиг. № 1 от Приложението.

и въвел „варварска власт”²⁴. Можем да допуснем, по аналогия с Иванко, че той също е приемал на служба свои сънародници²⁵. Ако пък приемем твърденията на Хофман, то действащата дотогава данъчна система е била запазена²⁶. На следващата година (1198) обаче, със силна войска, включваща и наемен селджукски отряд, императорът се отправил към владенията на Хриз²⁷. Последният, като научил за настъпващата ромейска войска, се затворил в Просек и се приготвил за отбрана. Ромеите, които не били подгответи за обсада, положили големи усилия, но не успели да преодолеят защитата на непристъпната твърдина²⁸. Императорът се убедил, че е безполезно да се щурмува крепостта, влязъл в преговори с Хриз и го признал за владетел на Просек, Струмица и околните земи т.е. земите, които владеел преди това²⁹.

24 Историја на македонскиот народ, I, (Т. Томоски), с. 181.

25 Радић. Областни господари, с. 202.

26 Hoffmann, Rudimente, p. 122.

27 Мутафчиев. Владетелите, с. 27; Радић. Областни господари, с. 199, бел. 20. Васильевский. Критические заметки, С. 64 приема, че годината е 1199, следван от В. Н. Златарски (История, III, с. 129) с уточнението, че походът е извършен през юли-август. Впоследствие тази година е възприета от много автори. Срв. напр. Историја народа Југославије, I, с. 343; Историја на македонскиот народ, I, (Т. Томоски), с. 181; История на българия, III, с. 132; ВИИНЈ, IV, с. 158, бел. 172 и др. По-ранна, но според нас погрешна хронология е предложена от Ч. Бранд (Byzantium, p. 128), който настоява за лятото на 1197 г. Най-приемлива и съответстваща на логиката на събитията е датировката предложена от К. Иречек (Историја Срба. Прв. Ј. Радонић, дял I (до 1371), Београд, 1922, с. 209) и П. Мутафчиев (Владетелите, с. 27) – лятото на 1198 г.

28 Ангелов. Македония, 89-90; Радић. Областни господари, 199-200.

29 Choniates. Historia, p. 507. 55-56: ... τοῦ τε οὖν Προσάκου καὶ τῆς Στρουμίτζης καὶ τῶν χωρῶν τῶν πέριξ Χρύσῳ ἐξίσταται

Освен това, за да привлече Хриз още повече на своя страна и за да обезсили съюза му с Калоян, Алексий III Ангел предложил на просекския владетел за съпруга представителка на императорското семейство. След завръщането си в столицата, императорът изпълнил последната клауза от договора и изпратил на Добромир Хриз дъщерята на протостратор Мануил Камица³⁰.

На първо време Добромир Хриз останал верен на склонения договор и не подкрепил разбунтувания се през 1199 г. пловдивски управител Иванко. През 1200 г. ромеите успели да заловят Иванко с измама и след неговата екзекуция сполучили да си върнат крепостите, които дотогава били в неговите ръце. По-същото време (1200-1201 г.) Добромир Хриз отново станал враждебен към императора. Повод за това дал отказът на Алексий III Ангел да откупи един от най-добрите тогавашни византийски пълководци, протостратор Мануил Камица (плечен и изпратен в Търново от Иванко). Вероятно, по внушение на самия Калоян Добромир Хриз откупил пленения протостратор³¹. Като опитен дипломат

...". В един от ръкописите на Никита Хониат съвсем определено се казва, че инициатор за започване на преговорите бил Добромир Хриз – *Choniates*. Так там, (под линия): „Ομως καὶ οὕτως ἔχων ὁ Χρύσος ἐξ ἑυμβάσεις ἐτράπετο καὶ δεῖται τοῦ βασιλέως κατὰ συγχώρησιν αὐτὸν κατέχειν τὸν Πρόσπακον”. Може би една от причините за бързото съгласие на императора да започнат мирни преговори с Хриз е голямото куманско нашествие в Тракия, достигнало до околностите на самата византийска столица. Срв. също *Радојчић*. О некима господарима, с. 7, 10; *Златарски*. История, III, с. 131 и сл.; *Мутафчиев*. История, с. 280; *Ангелов*. Македония, с. 90; *Радић*. Областни господари, с. 200.

30 *Радојчић*. О некима господарима, с. 10; *Златарски*. История, III, 128-131; *R. Guilland*. Etudes de titulature et de prosopographie byzantines. – REB, VII, 1949, p. 163; ВИИНJ, IV, с. 158, бел. 192; *Радић*. Областни господари, с. 201.

31 *Златарски*. История, III, с. 139 сл. Противно на това

българският владетел отново намерил начин да привлече Хриз на своя страна. Той се стремял да използва двамата отцепници като прикритие на собствените си действия³². Още с идването си в Просек³³ бившият протостратор се заел да отмъщава на императора, който междувременно бил конфискувал в своя полза огромните му имоти. Найнапред двамата с Хриз се насочили на запад и юг от Просек и овладели Пелагония, Прилеп и околните земи; след това Камица в самостоятелна акция през Тесалия стигнал до Средна Гърция и Пелопонес³⁴. Изглежда,

---

мнение е изказано у ВИИНJ, IV, с. 236, както и от Радојч. Областни господари, с. 213 и Азиевски. Пелагония, с. 119.

32 Този факт намира потвърждение в една алегория на Никита Хониат (*Choniates. Orationes*, № IA, р. 111. 12), който казва, че Василевсът успял да „... разкъса тройно въже“ (... σχοινίον ἐπανῆλθες διαλυσάμενος ...) и да прогони „звяра с трите образа“ (θηρίο τοῦ τριπόρφου). На друго място (*Orationes*, № IA, р. 108. 5) пък твърди, че Камица „... τὰς ὀλεθρίας ἐντολὰς τοῦ βαρβάρου [Калоян б.а.]“. Според П. Мутафчиев (Владетелите, с. 40) движението на Хриз и Камица „внасяло разтройство във вътрешния живот на Византия, разколебавало е нейното положение във всичките нейни области на запад и е ангажирало там нейните военни сили“, а В. Н. Златарски (История, III, с. 139) посочва, че Калоян по този начин е искал „... да отслаби властта и изобщо силата и значението на ромеите в югозападните български земи“. Срв. също Ф. И. Успенский. Образование Второго Болгарского царства. Одесса, 1879, 206-207; Ив. Божилов. Цар Калоян (1197-1207). – В: Военно-исторически сборник, т. II, 1982, с. 134; Същият. Фамилията Асеневци (1186-1460). С., 1994, I, № 3, с. 45.

33 *Choniates. Orationes*, № IA, р. 108. 1-3: .... καὶ ὡς λίθος ὄκριοεις ἐκ τῶν τοῦ Αἴμου ἀκρωρειῶν ταῖς τῶν ἡμετέρων χωρῶν καταρραγεῖς κοιλότησιν εἰς κεφαλὴν γωνίας καὶ εἰς ἀκρόγωνον ετο κείσεσθαι”.

34 *Choniates. Historia*, р. 534. 60-62. За хронологията на борбата на Хриз и Камица вж. Васильевский. Критические заметки, 67-68; Успенский. Образование, с. 197; Радојч. О некима господарима, с. 13; Мутафчиев. Владетелите, с. 34 сл.; Златарски. История, III, с. 137 сл.; Йиречек. Историја Срба, I, с. 209; Ив. Дуйчев. Проучвания върху българското средновековие.

че Хриз се завърнал обратно в Просек, докато Камица се установил в Тесалия³⁵. Положението на Алексий III Ангел било доста тежко и деликатно, тъй като освен към Добромир Хриз и Мануил Камица, бил принуден да насочи вниманието си и към новия управител на Смоленската тема, Йоан Спиридонаки, който започнал метеж срещу Константинопол, но бил разбит от императорските войски и територията отново била върната към империята³⁶. Едва към 1202 г. ромеите се справили с Хриз и Камица. Първата грижа на императора била да разкъса съюза между двамата. За тази цел той предложил на Хриз нова съпруга – вдовицата на Иванко Теодора, дъщерята на севастократор Исаак. В замяна Хриз се отказал от съюза си с Камица (чийто бунт бил потушен в края на 1201 г.) и върнал Пелагония и Прилеп на императора³⁷. Но Алексий

- СББАН. XI-1, С., 1945, с. 43; Цанкова-Петкова. България при Асеневци, с. 44; Ангелов. Македония, с. 90.

35 Според П. Мутафчиев (Владетелите, с. 30) в този поход Хриз разширил своята власт от Сяр до Прилеп на запад, а на север опирал до границата на Търновска България.

36 За този метеж вж. *Choniates. Historia*, p. 534. 64 - 535.
 85. Виж също статията на В. Н. Златарски. Родопският управител Иван Спиридонаки. – В: Родопа и Родопската област. В чест на Ст. Шишков за 70 години от рождениято му. София-Пловдив, 1935, 31-33; Същият. История, III, с. 140 сл. Д. Дечев (Где са живели смоляните? – В: Сборник в чест на В. Н. Златарски, С., 1925, с. 51 сл.) убедително локализира Θέμα τῶν Σμολένον по р. Места, като доказва, че в нейния състав са влизали областта на Разлог, Неврокопско и Драмско. Според него темата е била образувана веднага след завоюването на България. Той също допуска, че поради географското разположение на темата, нейният управител е могъл да влезе във връзка и да разчита на помощта на Добромир Хриз.

37 *Choniates. Historia*, p. 535. 85-90: „ό γὰρ βασιλεὺς ἀλλαὶ τε μεθόδοις ἐχρήσατο μεθ' ὑπουρίας μετών τὸν Χρύσον ... καὶ τούτοις τοῖς μεθοδεύμασιν ἀνασώζεται Πελαγονίαν καὶ Πρίλαπον ...”; *Choniates. Orationes*, № IA, p. 109. 26: "... χωρῶν καὶ πόλεων ὑπεξίσταται" т.е.

III Ангел не бил приключил с владетеля на Просек. На връщане от Тесалия, чрез измама овладял крепостта Струмица, въпреки споразумението си с Хриз³⁸. Към този успех Алексий III Ангел добавил и сключването на мир с Калоян³⁹. Проблемите свързани с мирният договор

Пелагонийската област и Прилеп. Срв. Мутафчиев. История, с. 281. Дуйчев. Проучвания, I, с. 98; Hoffmann, Rudimente, p. 50; Brand. Byzantium, p. 133; ВИИНJ, IV, с. 236, бел. 75, 238, бел. 89 (Б. Ферјанчић); Радић. Областни господари, 203-205; Историја, I, с. 182; K. Ачиевски. Пелагонија во средниот век. Скопје, 1994, с. 119.

38 *Choniates. Historia*, p. 535. 95: „τότε δὲ καὶ τῆς Στρουμίτζης ἐκράτησεν, ἀπάτῃ κάνταυα τὸν Χρύσον ...”; *Choniates. Orationes*, № IA, p. 110. 2: "... ἂ σοι πάρεργον ὁδοῦ πρὸς θῆρας συνήραντο μικροῦ καὶ ἀδροῦ πόλεως [Струмица]”. Според сведенията на Никифор Хризоверг тази акция се датира през 1201 г. Мутафчиев. Владетелите, 39, без да познава този извор, предполага, че Хриз изгубил през с.г. всички свои владения. Но подобна теза рухва, ако вземем под внимание думите на Хризоверг (цитиран по Дуйчев. Проучвания, I, с. 103, бел. 1): .... ἡ μᾶλλον ὥσπερ εἰρκτὴν τὴν ἀποκρήμνοις ἐστιβασμένην λίθοις, ἐκείνην καλιὰν ἐν ὅρεσιν αὐτῷ ἀπεκλήρωσας φ ὡς ἐν φύρῳ γοῦν ἐκείνος τῷ λυπρῷ φρουρίῳ [Просек], κάθειρκτος ὡν ὄμοφυλον [Калоян] ἔχετο τὸν εἰρκτοφύλακα ...”. Струва ми се, че тези редове не оставят съмнение, че след загубата на Струмица, Хриз се оттеглил в Просек и следователно не е загубил всичко. Нека си припомним също, че в своята „История” Никита Хониат говори единствено за превземането на Струмица. За събитията вж. също Brand. Byzantium, p. 126 sq.; П. Коледаров. Политическа география на средновековната българска държава. Т. II. (1186-1396). С., 1989, с. 42; Zdr. Pljakov. La region de la Moyenne Struma aux XIII – XIV siecles. – BHR, II, 1986, p. 57; Димитров. Македония, с. 95.

39 За годината през която е сключен мирът, има противоречия. Договорът според П. Мутафчиев (Владетелите, 39-41), без да познава словото на Никифор Хризоверг, бил сключен през лятото на 1201 г. Ив. Дуйчев (Проучвания, I, 99, бел. 2, 108) въз основа на податките у Хризоверг го отнася към края на 1201 г. Към тази датировка се придържа и П. Ников (Българската дипломация от началото на XIII в. – БИБ, I, 1928, № 3, с. 87; Северозападните български земи през средните векове. - БИБ,

са обсъждани многократно в научната литература и са изказвани различни мнения. И в този случай състоянието на проучванията се дължи преди всичко на характера на наличните извори. За съжаление не са ни известни клаузите на договора, тъй като Хониат само отбелязва, че императорът „постигнал мирен договор с Йоан“.⁴⁰ Необходимо е да се изтъкне, че сухата бележка на византийския историк не може да бъде контролирана от друг съвременен извор и така се дава възможност за предположения и дори за спекулации. Поради това всички опитиза реконструкция на договорните условия се натъкат на значителни трудности. При това положение, единствено историческото въображение и аналогията

III, 1930, с. 122). От своя страна В. Н. Златарски (История, III, 145-147), пропускайки податките за мира в словото на Н. Хониат, настоява за 1202 г. Срв. също Божилов. Асеневци, I, № 3, с. 45; Ив. Божилов. Седем етюда по Средновековна история. С., 1995, с. 161 го определя като „първото споразумение или договор от 1201 или 1202 г.“, склучен между България и Византия; История, I, с. 443 (Ив. Божилов). J. A. Fine. The Late Medieval Balkans. A critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1987, II, p. 32 предлага компромисно късна 1201 или ранна 1202 г.

40 Choniates. Historia, p. 535. 1-2 .... καὶ τὰς πρὸς Ἰωάννην σπουδὰς ἐξεπέρανεν”; Choniates. Orationes, № IA, p. 110. 13: “... καὶ στῆσόμενον προτείνει σοι χεῖρα καὶ σπένδεται”; Златарски. История, III, с. 147-148. Инициативата за сключването на мира според В. Н. Златарски (История, III, с. 146) и И. Дуйчев (Проучвания, I, 98, 101, 104 и посочените извори) принадлежи на Калоян. Божилов. Асеневци, I, № 3, с. 46 предполага, че унгарското нашествие в северозападните български земи и окупацията на Белград и Браничево принудили Калоян да дири мир. В същото време обаче, той смята, че и византийският император имал сериозни съображения за сключване на траен мир с българите. От друга страна за Brand. Byzantium, p. 132 и Fine. loc. cit., главна причина за сключването на мир била оттеглянето на Калояновите съюзници – куманите.

биха могли да запълнят до известна степен оскъдността на информацията. С малко повече въображение и с едно внимателно вглеждане в съдържанието на похвалните слова на Никита Хониат и Никифор Хризоверг към императора, където откриваме доста любопитни податки, можем да стигнем до предположението, че сключването на този договор се е отразило и върху положението на Хриз⁴¹. Изглежда че било постигнато споразумение за борба против него, тъй като за Византия Хриз бил опасен и ненадежден съсед, а чрез стремежа си към пълна независимост се превръщал в значителна пречка за плановете на Калоян да обедини българските земи⁴². Във връзка с това е необходимо да се изтъкне, че словото на Хризоверг изцяло разкрива позицията на новите съюзници срещу Добромир Хриз⁴³. В същото време

41 Така е смятал П. Мутафчиев (Владетелите, с. 39). Според него едно от условията на договора е подялбата на Хризовите владения, като Алексий III е получавал Струмица, а Калоян Просек. На друго място (История, с. 281) той твърди, че главното условие на договора било „унищожението на Хръсовото княжество и присъединението на земите му към Българското царство”. В тази посока е и твърдението на Ив. Дуйчев (Проучвания, I, с. 104 сл.), че с превземането на Струмица от Алексий III са изпълнени условията на договора между него и Калоян – ромеите получили Струмица, а българите Просек. На противното мнение е Успенский. Образование, 208, 235 стигащ до извода, че договорът не засягал Хриз по никакъв начин, тъй като българският цар едва ли би пожертввал своя съюзник.

42 Мутафчиев. Владетелите, с. 39, 41: “преграда за стремежа му да обедини българските земи”. Дуйчев. Проучвания, I, с. 104.

43 Ето впрочем какво ни казва то (цитирано по Дуйчев. Проучвания, I, с. 102, бел. 3): “ῥῦνν οὖν ὁμόγλωττος ὁμογλώττῳ ἀντάρτῃ ἀντιστρατεύεται, τῷ ἐκ τοῦ βιοφύδρου κατονομασθέντι χρυσοῦ δωμολόγησε γὰρ καὶ τοῦτό σοι τὸ μέρος διακονεῖν καὶ κατὰ τῶν ἐμφύλων αὐτῶν ἀντιμάχου χρηματίζειν, οῶν ἀλλόφυλος, καὶ, ἵνα μὴ τῆς ἀνδρείας αὐτὸς ἀπογεύσητοι, κατὰ τῶν ὁμοφύλων φύλων ἀνδρίζεσθαι. αἵματος δὲ

византийският оратор признава, че обръщайки срещу своя сънародник, Калоян спомагал за отстраняването на един възможен съюзник в борбата си против ромеите. От този момент Добромуир Хриз слязъл от историческата сцена, без да е ясна неговата по-нататъшна съдба.

"DOBROMIR HRIZ WHO RULED OVER PROSEK AND STRUMITZA"

Toma Tomov

The article is dedicated to Dobromir Hriz who ruled over the region of Prosek and Strumitsa at the end of 12th and the beginning of 13th cc. This interesting political adventurer acted as an "uncertain chameleon". One of the characteristics of his political behavior was his struggle against any form of strong central power no matter if Byzantine or Bulgarian. To acquire an independent position Hriz constantly maneuvered between rivaling Byzantine Empire and Bulgaria. This political game presented the essence of Hriz strategy. The strategy worked until Bulgarian ruler Kaloyan and the Byzantine Emperor Alexios III Angelos concluded an agreement which probably was set against the self-willed master of Prosek. Afterwards the cunning local ruler disappeared from the historical stage.

The present paper is based on a critical overview of the existing sources and literature dealing with political life and death of Dobromir Hriz.

προκέκρικεν αἷμα, τὸ τοῦ ἐκείνου αἷμα περὶ τῷ σῷ δηλαδὴ χεῦηναι ποδί, τὸ τοῦ ὁμοεύθοντος ἔξαντιπολεμοῦντος τούτου χεόμενον οὗτω καὶ ἡ τῶν ἀλαστόρων τούτων ὄμαιχμίᾳ ἡ πρὶν εἰς ἀνταιχμίαν διὰ σοῦ μεταβέβληται". Срв. също Мутафчиев. Владетелите, с. 39.